

**Саха тылыгар 2021-2022 сыллаабы өрөспүүбүлүкэтээби
олимпиада кэтэхтэн түһүмэбин соруудахтарын толорорго ыйыы-кэрдии**

Сабалыах иннинэ үлэ тас (титульнай) илийин толор. Улууһун, оскуолан, предметин аатын уонна бэйэн араспаанньабын, ааккын, олимпиадаба бэлэмнээбит учууталын аатын толору суруй.

Саха тылыгар олимпиада соруудахтара: А – ыйытыктар; В – ырытыылар; С – тиэкиһи кытта үлэ.

Үлэни толорууга 3 чаас бэриллэр. А ыйытыыларыгар хоруйга 15-30 мүн, В, С соруудахха 2-2.5 чааһы аныыргар сүбэлиибит, суруйбут тиэкиһин бүтэһиктээх барыйаанын ыраастык устарга бириэмэтэ ордорун. Үлэ харата (черновик), үрүнэ (беловик) буоларын үөһэ ый, тус-туһунан илиискэ сааһылаан толор. Онон, бастаан соруудах арааһын болбойон аах.

А соруудах (20 баал). Соруудах илиискэ бэйэтигэр толоруллар. Хас биирдии соруудах биирдии-иккилии хоруйу эрэйэр (кылгастык, 1-2 тылынан).

В соруудах (40 баал). Ырытыы арааһын туспа илиискэ үгэс буолбут онкулунан толор.

Холобура, толору синтаксической ырытыыга – сурук бэлиэтин туруоруу, быһаарыы, этии тиибин, арааһын быһаарыы, этии чилиэннэрин ыйыы, ханнык саҥа чааһа буоларын быһаарыы, тыл ситимнэрин арааһын ыйыы – тус-туһунан баал аабыллар.

С соруудабы (40 баал). Суруйааччы суруйар уратытын, кини тылы таба туттар ньымаларын арыйарга кыһан. *Тыл ханнык этигэн ньымаларын* туһанан, тупсабайдык-хомоҕойдук суруйарын арыйан ырыт.

Ырытыыга тиэкиһи оноруу ирдэбилин (этиилэр саха тылын нуорматыгар сөп түбэһиилэрэ, сахалыы тыл үөрүйэбин тутуһуу, ырытыы тылын-өһүн хомоҕойо, таба суруйуу, сурук бэлиэтэ) тутуһуу учуоттанар.

Үлэ үгүс марайа суох ыраас буоларыгар кыһан, буочаргын болбой.

Ситиһини баҕарабыт!

Үөрэх дыыла: 2021-2022

Предмет: Саха тыла

Кылаас: 11

Тиэкиһи болҕойон аах. Аллара бэриллэр сорудахтары толор.

Аянитов ол сырдык өйдөбүллэриттэн сымнаан, уйадыйан турбута.

Күн буоллабына, үрдээтэр үрдээн, уот кустук сардананан ыһыахтанан, Ытык хайа арҕаһын өрө ыттан тахсыбыта. Ол ахсын сир-дойду бүтүннүүтэ өссө эбии чабылынныы, дырибинии, күлүмүрдүү оонньоон испитэ. Харах ыларын тухары нэлэһийэр хаар сыһы кырса түүлгэ эрэ көстүөн сөптөөх аата-ахсаана биллибэт араас намчы, кэрэ өгнөрүнэн кылбаһыйа, дыриминии, долгуннура сыппыта. Өрүс киэн үөһүгэр бачымахтаспыт кыдьымах муустара, сыгыннах дьэнкир түөстэригэр күн чабылын түһэрэн, күндү чөмчүүк таасты көбөрүмтүйэ сандаарынныылара. Күлүк соҕус сиргэ бүтэн, көмнөбү бүрүммүт үөттэр күндү кылааннаах түүлээҕи санныларыгар быраҕыммыт хотун дьахталларды лагалаалара. Тула туох баара – хаар быһыттан быкпыт быыкайкаан иирэ төбөтүттэн оол унуоргу арҕаа мырааннарга тийэ – барыта үөрэрэ, мичинниирэ, өрөгөйдүүрэ!

Аянитов хараҕын симмитэ. «Түүл дуу, кырдык дуу?...» диэн мунаахсыйар санаа өйүгэр охсуллубута. Хараҕын аспыта. Барыта баар, барыта кырдык этэ. Кини бачча сааһыгар диэри маннык дьиктини, маннык кэрэни хайдах болҕойон көрбөккө сылдыбыт бэйэтэй? Оо, киһи хараҕа сабыллар да буолар эбит! Эбэтэр киһиэхэ мэлдьи маннык көстүбэтэ буолуо? Киһи өйө ордук дьэнкэрэр, этин сааһа ордук аһыллар, атын дьон истибэтин истэр, көрбөтүн көрөр аһаҕас эттэнэрэ, чуор кулгаахтанара, абылаппыт харахтанара дуу? Чэ, ханныгын да иһин, – бу кини олоҕун биир саамай дьоллоох түгэнэ этэ: айыллыбыт аан ийэ дойдута кэрэмэс кэрэ мөссүөнүн киниэхэ арыйан көрдөрбүтэ. Бу орто буор дойдуга ойууһут киһиэхэ ама мантан ордук улахан дьол баар буолуо дуо?

“Оо, биһиги бары даҕаны (биитэр мин эрэ эбитим дуу?) маннык умсулҕаннаах дьиктини, болҕойбокко, үрдүттэн күдээринэ көрө сылдыар тутар, чычырбас да дьоннорбут ээ, – диэн кэлэнэ санаабыта Аянитов. – Дьинэ, маннык кэрэмэс кэрэ, талы-талба дойдуга төрүүр, олорор, үлэлиир дьоллоох дьоннорбут ээ биһиги! ”

(Софрон Данилов «Дьоллоох буолун, бар дьонум!...» кэпсээнигиттэн)

А соруудах

I. Лиэксикэ

A1. Этиигэ бэлиэтэммит тыл суолтатын быһаар (1), онтуоньумун бул (2). (1 баал)

“...*Kuhi* өйө ордук дьэнкэрэр (1).”

«Дьингэ, манньк кэрэмэс кэрэ, талыы-талба дойдуга төрүүр, олорор, үлэлиир дьоллоох (2) дьоннорбут ээ биһиги!»

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A2. Чычырбас диэн тыл суолтатын быһааран суруй. (1 баал)

“... үрдүттэн күдээринэ көрө сылдьар тутах, **чычырбас** да дьоннорбут..”

Хоруйа:

- 1.

A3. Этиигэ бэлиэтэммит тылга синиэньимнэри булан суруй. (1 баал)

“... **мэлдьи** манньк көстүбэтэ буолуо?”

Хоруйа:

- 1.

A4. Сомоҕо домохтору ис хоһооннорун быһааран суруй (1 баал)

Хоруйа:

1. *Ыт атабын (буутун) тутта -*
2. *Илиитин араарбат -*

A5. Этииттэн кыччатар суолталаах тылы бул (1 баал)

Тула туох баара – хаар быыһыттан быкпыт быыкайкаан иирэ төбөтүттэн оол унуоргу арбаа мырааннарга тиийэ – барыта үөрэрэ, мичинниирэ, өрөгөйдүүрэ!

Хоруйа:

- 1.

A6. VI-VIII үйэлэргэ олоро сылдыбыт түүр норуоттара суруйан хаалларбыт суруктарын тылын былыргы түүр тыла диэн ааттыбыт. Бу соруудахха былыргы түүр тылынан бэриллибит этиилэргэ сахалыы тылбааһын талан туруоран биэр. (1 баал)

Былыргы түүр тыла:

1.	<i>Тэнритэг тэнридэ болмыш.</i>	А	<i>Мин мэнгэ таас туруортардым.</i>
2.	<i>Бу иирдэ олурьп.</i>	Б	<i>Табгач (Китай) государствотыгар иитиллибитим, үөрэммитим.</i>

3.	<i>Мэн бэнгү таи тохытдым.</i>	В	<i>Тангараба тэнг, тангарттан буолбут.</i>
4.	<i>Таббач илингэ хылынтым.</i>	Г	<i>Бу сиргэ олон.</i>

II. Сага доржоонноро

A7. Доржоон ханнык уларыыылары баарын ый. (1 баал)

күлүмүрдүү (1), киһи этин (2) сааһа

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A8. Киэн аһаҕас доржоон кыараҕаһынан солбуллан турар 2 тылын бул. (1 баал)

Харах ыларын тухары нэлэһийэр хаар сыһыы кырса түүлгэ эрэ көстүөн сөптөөх аата-ахсаана биллибэт араас намчы, кэрэ өгнөрүнэн кылбаһыйа, дыримнии, долгуннура сыппыта

Хоруйа:

- 1.

A9. Этииттэн кылгаабыт көрүгнээх тылы бул. (1 баал)

Харах ыларын тухары нэлэһийэр хаар сыһыы кырса түүлгэ эрэ көстүөн сөптөөх аата-ахсаана биллибэт араас намчы, кэрэ өгнөрүнэн кылбаһыйа, дыримнии, долгуннура сыппыта

Хоруйа:

- 1.

A10. Бүтэй доржооннор өрө (1) уонна хардарыта (2) дьүөрэлэһиилэригэр тыллары суруйан биэр. (1 баал)

сыппыта, дьоннорбут

Хоруйа:

1. өрө -
2. хардарыта -

III. Морпонуогуя

A11. Бэлиэтэммит тыллар ханнык сага чааһа буолалларын быһаар. (1 баал)

Күн буоллабына, үрдээтэр үрдээн, уот кустук сарданганан ыһыахтанан (1), Ытык хайа арбаһын өрө (2) ыттан тахсыбыта.

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A12. Бэлиэтэммит тыллар ханнык көрүгнээхтэрин быһаар. (1 баал)

Өрүс киэн үөһүгэр бачымахтаспыт кыдьымах муустара, сыгынньах дьэнкир түөстэригэр күн чабылын түһэрэн, күндү чөмчүүк таастыы көбөрүмтүйэ сандаарыгныылара.

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A13. Этииттэн туһайыыга турар тыллары бул. (1 баал)

Киһи өйө ордук дьэнкэрэр, этин сааһа ордук аһыллар, атын дьон истибэттин истэр, көрбөтүн көрөр аһаҕас эттэнэрэ, чуор кулгаахтанара, абылаппыт харахтанара дуу?

Хоруйа:

1. атынтан:
2. бэйэни:

A14. Бэлиэтэммит тыллар хайа саҥа чааһа буолалларый? (1 баал)

...айыллыбыт (1) аан ийэ дойдута кэрэмэс кэрэ мөссүүнүн киниэхэ арыян (2) көрдөрбүтэ.

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A15. Бэлиэтэммит тыллар ханнык саҥа чааһа буолалларын суруй. (1 баал)

Кини бачча (1) сааһыгар диэри манньк дьиктини, манньк кэрэни хайдах болбойон көрбөккө (2) сылдыбыт бэйэтэй?

Хоруйа:

- 1.
- 2.

IV. Сиинтэксис

A16. Тардыы ситимнэрин булан суруй. (1 баал)

Өрүс киэн үөһүгэр бачымахтаспыт кыдьымах муустара... күндү чөмчүүк таастыы көбөрүмтүйэ сандаарыгныылара.

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A17. Бу араарыллыбыг кэрчик туох диэн ааттанарый? (1 баал)

“Оо, биһиги бары даҕаны (биитэр мин эрэ эбитим дүү?) маннык умсулҕаннаах дыктини, болҕойбокко, үрдүттэн күдээринэ көрө сылдьар тутах, чычырбас да дьоннорбут ээ,”

Хоруйа:

1.

A18. Тэнгэ холбонор ситимнэри булан суруй. (1 баал)

...аата-ахсаана биллибэт араас намчы, кэрэ өгнөрүнэн кылбаһыйа, дыримнии, долгуннура сыппыта.

Хоруйа:

1.

2.

A19. Баһылатыылаах холбуу этии арааһын ый (1), ханнык ситиминэн ситимнэспиттэрин быһаар (2). (1 баал)

(Сарсыардаангы дьыбар тумана көтөн), [сир-халлаан бүтүннүүтэ ырааһыран, дьэнгэрэн турара].

Хоруйа:

1.

2.

A20. Бэриллибит этиилэри биир састааптаах этиигэ кубулут: (1 баал)

1. Сирэйдэммэтэх этиигэ кубулут:

Дьингэ, маннык кэрэмэс кэрэ, талыы-талба дойдуга олорор, үлэлиир дьоллоох дьоннорбут ээ биһиги!

Хоруйа:

1.

2. Быһаарыылаах сирэйдэммит этиигэ кубулут:

Кини бачча сааһыгар диэри маннык дыктини, маннык кэрэни хайдах болҕойон көрбөккө сылдьыбыт бэйэтэй?

Хоруйа:

1.

В сорудах

В1. Лиэксикэлии ырытыыта онор (5 баал): *чөмчүүк*

В2. Дорҕоонунан ырытыы (5 баал): *умсулҕаннаах*

В3.Саҥа чааһынан ырытыы:

А. Састаабынан (10 баал): *ыһыахтанан*

Б. Саҥа чааһынан (10 баал): *охсуллубута*

В4. Сиинтэксистии ырыт (10 баал)

Аянитов ыт үтүлүгүн көхсүнэн уйадыйан ууламмыт харабын кырыарбыт кыламанын туора соттубута.

С сорудах

С. Ааптар ханнык тылын-өһүн урана, тылы, этиини сөпкө сааһылаан туттар уратыта, ойуулуур-дьүһүннүүр ньымата айымньыны этигэн, тыыннаах онороллорун тиэкис гына сааһылаан суруй (филологический анализ текста) (40 баал)

100-150 тыллаах буолуон сөп.